

Vruby a vroubky na poutnické holi

F. X. Šaldy

I

Pravdu! Nic než pravdu! A jen pravdu! Národu musí vědec a básník říkat jen pravdu, podávat jen ryzí pravdu! Našel jsem, lidé, pravdu! Mám pravdu! Tak hudruje, kouleje přitom strašlivě očima, revoluční vědec Kazimír Sádlo. Jest to jeho způsob opijeti se vědeckým ctnostnictvím a dělati tím universitní kariéru. Heslaří puritánským heslem a povyšuje se v duchu nesmírně nad těmi nečistými publikány a hříšníky, kteří takto neheslaří. *Má pravdu v čepici*, on, Kazimír Sádlo; ulovil ji včera nebo předvčírem jako hoch motýla nebo koníka. Má pravdu nejinak hmotně než jiný jablko nebo kámen v hrsti.

A zatím: celá jeho pravda, již takto na trhu vykřikuje, smrdí hůř než ryba týden leklá.

A zatím: pravda! Co jiného než cíl stále unikající, dráždící křídla k letu závratnějším a závratnějším? Slovo podobenství pro tvorbu a její hrůzy a sladkosti! Vteřinová duha, rozklenutá nad svárem slunce a bouřky! Chvilé sladké iluse — sen *bojovníka*, když na chvíli zdřímá. . . s otevřeným zrakem! Šíp vystřelený do ohniska, které stále uniká, neboť jest samo šíp. . . jiného vyššího ohniska! Stupeň na hvězdném žebříku Jakubově, který se bortí, jakmile jsi na něj položil ne nohu, ale myšlenku!

A jaká byla by to pravda, aby se nestala nepravdou, sotva byla vyslovena? Což snese vězení slov déle než paprsek sluneční klec. . . ona, která jest jen jiné slovo pro *nejvyšší svobodu duše*?

Pravda stojí za tolik, zač byla koupěna. Jsou pravdy lacinější

než housky; jsou jiné, pro něž větší škoda shýbnouti se než pro rezavý hřebík na silnici. A jsou jiné, jež nemohou býti zaplacený ani životem, ani smrtí. A jest ona jediná, poslední, stále tušená. . . Křídla ti rostou, myslíš-li na ni, a duše volá: Zab mne bleskem své záře, *abych nikomu nepravil o slávě a kráse tvoji*, — ale dříve přej mi na vteřinu zahlédnouti ji. . .

Kdo netvoří, neměl by míti právo mluvit o pravdě, jako kdo nemiluje, neměl by mluvit o štěstí; soudně, soudně, pravím, měl by býti zakázán tlach takový!

Ale mluví, *může* mluvit o svém štěstí opravdový milenec? Jeho štěstí jest právě jeho samota a neštěstí mělo by jméno tržiště. A opravdu tvořivý člověk, umělec, vědec, že by mohl žvaniti o pravdě? Snad, až se budou prodávati a kupovati panny mezi lehkými holkami.

* * *

Homo additus naturae — umění.

Homo additus libris — kritika.

Liber additus libris — učenost profesora Kazimíra Sádla.

* * *

Mravní temperatura básníkov a umělcova jest, jsem předsvědčen o tom, *flegma*.

Kde jiní, příliš snadno vznětliví, horlí, křičí, rozčilují sebe i jiné, on zůstává klidný.

Rozzehuje se mnohem později, ale pak drží žár mnohem déle než vznětlivci a stupňuje jej do bílé žhavosti, kdy oni již dávno vychladli.

Takový jest zákon pravého básnického a uměleckého entusiasmů.

* * *

Pravý básník a umělec pracuje, jak se vyjadřují, o *vysokém tlaku*. To znamená: potlačuje první nával vzrušení, citu, vznětu —

nevylije ho ihned a nedá mu zvětrati krátkodechou náladou, krátkodechým výbuchem. Ví, že je-li opravdový, vrátí se po letech zesílený a pozene léta a léta dílo jeho jako *сила*.

Celé nitro jeho musí býti plné, *napěchované* takovým bohatstvím léta a léta zatlačovaným a potlačovaným, zakotvovaným v duši, sváděným do základů ticha a přemlčení.

* * *

Korektnost neboli správnost není sudidlo estetické, nýbrž jen puristické. Řekneš-li o nějakém díle, že jest správné, řekl jsi tím jen cosi zcela záporného: nemá chyb, nemá vad. Ale sudidlo tvůrčí musí býti *kladné*. Musí vypovídati o díle, jaké má tvořivé ctnosti: sílu, výraznost, bohatství, vzlet a žár.

Proto pouhá správnost nemůže býti ani sudidlem jazyka. Jsou spisovatelé, kteří mají jazyk správný, to jest prostý chyb a hříchů proti gramatice, a přece zcela nevýrazný, blátivý, rozměklý, chudý, řídký, bahnitý, měkkýšovitý: psané drtiny a piliny. A jsou spisovatelé, kteří neměli jazyk správný, na příklad Flaubert, a jsou přesto z největších stylistů své země a svého národa. Několik prohrěšků jeho na správnosti jazykové dovede opravit každý filolog, ale aby jen pochopil a změřil celou sílu a velikost jeho invence jazykové, potřebuje i vzdělaný Francouz leť a let oddaného studia. V tom jest triumf tvořivosti nad zednickou krokvicí a nad zednickým lineálem.

Proto puristické časopisy filologické, jinak užitečné a oprávněné, neměly by se činiti rozhodčími o věcech stylu básnického a uměleckého: přesahují svou příslušnost.

* * *

Jsou čeští filologové, kteří prohlašují za nejvyšší zákon stylu slovesného, jak říkají, *přirozenost*. Praví: Piš, jak mluví lid, a ne jinak. Jak slyšíš na ulici, v rodině, v hostinci, v obchodě, v lese a na poli. Co a jak lid nemluví, toho a tak nepiš.

A tak běda ti, obrátíš-li slovosled! Běda ti, píšeš-li souvětími, — neboť lid nemluví souvětím.

Ale pravím zde klidně, že tento naturalism jest nedorozumění a zneuznává základních zákonů tvorby stylové.

Slovo mluvené a slovo psané vždycky se rozcházelo a bude se vždycky rozcházeti; jest tu jedno označení pro dvojí věc zcela různou. *Mluvené* slovo jest dorozumivací prostředek, *psané* slovo bylo a jest *pomník*. Mluví se pro vteřinu a z potřeby vteřiny, ale píše se pro věk. Mluví se do vzduchu, ale ryje se rydlem do kovové desky, teše se do stěny skalní. Obojí výraz má různý účel, různou optiku, různou perspektivu. V prvním případě jde o účelnost praktickou, o úspěšnost, v druhém o monumentálnost, o stavbu a členitost architektonickou.

A tak přes všechny příkazy tohoto pohodlného a lživého naturalismu budou uživati básníci inverzí, poněvadž verš jako celek jest *jedno jediné slovo* — rytmické zařikadlo nebo zaklínadlo — vyšší jednota jakási než součást slov empirických, z nichž se skládá. A umělci prozatěří budou psáti souvětími, uznají-li to potřebným pro své zvláštní účely slovné stavebnosti, neboť vědí, že souvětí ve slohu slovesném jest to, co kontrapunkt v hudbě.

Slyšíš hovor na ulici. Ale přišpendli jej na papír fonograficky věrně a často užasneš: jak jest zde naráz nepřirozený, nepravdivý, nepravděpodobný.

Le vrai n'est pas toujours vraisemblable — *pravdivé není vždycky pravděpodobné, věrojatné*, věděla již klasicistická estetika francouzská sedmnáctého věku.

A anglickým literárním historikům jest tato pravda tak zřejmá, že činí ze stupně odklonu básnické nebo umělecké mluvy od konverzačního průměru doby prostředek, jímž charakterisují slovný výraz toho kterého básníka.

* * *

Bossuet mínil, že není možno *svěřiti nic věčného proměnlivým řečem*. Snad ne věčného, ale aspoň věkovitého. Avšak ve chvíli,

kdy bylo stvořeno slovné arcidílo v některém jazyku, ztrnul v jazyk mrtvý; a jest třeba zvýšeného příboje života a jeho vln, aby zase zjhl a se rozbouřil. A stvořte *zástup* takových arciděl — více než kolik odpovídá nosnosti živého jazyka — a uvidíte, že jazyk přestane se vyvíjet nebo že další jeho vývoj bude zřejmá zvrhlost. Tak jest pravda, že dokonalost jest v jistém smyslu nepřítelkyně života a že účelem vývoje jazykového, ale žel i jeho koncem je tvorba krásy. Jakmile toho dosáhl, může zemřít nebo — živořit dále, jak dovede a jak mu libo; ale vždycky jest již jen trubcem vypuzeným z úlu duchové tvořivosti.

2

O vladaření. — Jsou ctnosti, jež může konati i otrok, a koná-li je, získává svobody duše; kdežto pán, aby si ji jen zachoval, musí konati ctností desetkrát tolik, — aby jen vyrovnal nevýhodu, která jest pro jeho vnitřní život v tom, že jest vydán vnějškovým svodům zvůle.

Hluboká, nejhlubší myšlenka duše ruského lidu, která se vyjádřila ve vnějšek jako trpnost, jest strach z panování. Ruský lid otročil dobrovolně, *nechtěl* si vládnouti, poněvadž ve vladaření, v každém vladaření viděl největší nebezpečí pro duši: nejsnazší možnost hříchu. Z tohoto poměru ruského lidu k vládě a vladaření hovoří mně podivuhodně hluboký pud mravní. Vpravdě: vládnouti jest cosi nejnebezpečnějšího, umění nejtěžší a nejvzácnější na světě. Ruský lid ve své moudrosti rád svaloval toto břemeno na cizí pošetilá bedra. Poslušenstvím cizího panství vykupoval si — svobodu duše.

A z této svobody zcela vnitřní, z této svobody duše, již si získával ve staleté porobě, vyrostla pak ta jedinečná poesie a beletrie ruská, Tolstého i Dostojevského, Puškina i Lermontova, Tjutčeva i Někrasova — zároveň cudná i vášnivá, silná i něžná, opojná i kritická: i hlubina věčnosti i kouzlo prchající chvíle.

Nemůže jí porozuměti, kdo si neuvědomí těchto skrytých zdrojů jejího mravního zdraví, staletí chráněných a strádaných

a ukrývaných pod pokorou vnějškové poroby a vnějškového poddanství. 123

Teprve nyní — po pádu carismu — vládne si ruský lid sám. Jest možno diviti se tomu, že toho nedovede? Že v tom žalostně hudlaří a diletantičí? Neboť toto umění chce jako všecko umění — a více než všecko umění, neboť jest nejsložitější a nejvyšší a nejobtížnější z něho — býti cvičeno a získává se jen staletými a tisíci-letými cviku a experimentování. Všecky evropské státy mají posud jeho jen velmi krátkou a nedostatečnou tradici — nejdelší ještě Anglie: Rusko nemá žádné. Pravá tradice vladařská nalezla by se snad jen v Číně, kde má tisíciletou minulost.

My dostáváme se nyní k vladaření: a také bez tradice, zkažení trpným odporem, který jsme vyvíjeli v Rakousku, — touto zbabělou formou revoluce, — ne revolucionáři, nýbrž mnohem spíše anarchisté, ne ovšem z theorie, nýbrž praxí, zvykem duše a myslí, náladou.

Vládli jsme si, snažili jsme se vládnouti si jednu chvíli v minulosti: snad dvě, snad tři staletí za naší reformace. A hned vyskytl se hlas, nad všecky jiné mocný silou duchovou a jejím žarem, který odmítal zásadně vladaření: Chelčický.

Měli jsme jedinou svobodnou obec boží v Čechách: Tábor. A charakteristické jest, jak se skončilo vladařství jeho: za hmotné výhody hospodářské složil ji i on do rukou Jiřímu Poděbradskému. Ano: snáze, nekonečně snáze jest požívatí než vládnouti!

Celá řada lidí klame se v tom, že vladaření jest rozkoš nebo požitek, *požívání* moci nebo *opájení* se mocí. Vpravdě jest však pravé vladaření *tvorba*, tvorba nikdy neustávající, nikdy netuchnoucí. Filosof nebo básník myslí za sebe — pravý vladař, hodný toho jména, musí mysliti i za posledního cestáře, který roztlouká štěrky na silnici. Básník, který by *dnes* dovedl ztělesnití nám, vztýčiti pro nás osobu opravdového vladaře, vladaře dneška, zasloužil by, aby mu lidé líbali ruce a nohy na setkání. Učinil by pro správné politické myšlení dneška víc než sta ročníků dnešních našich novin nejrůznějších směrů a barev, než všecky řeči pronesené za léta a léta v Národním shromáždění.

Vyvolati, vztýčiti před sebou vladařskou duši, plnou něhy a síly, moudrosti a lásky, předvídavou i nábadnou, bylo by stvořiti lidský *kosmos* — kosmos v řeckém slova smyslu: výraz nadlidské krásy.

Shakespeare dovedl toho ve své době a pro svou dobu. V Jindřicha V. vtělil ideu opravdového národního krále a reka, v pravou chvíli velkodušného, v pravou chvíli šprýmovného; prostého vši pózy, druha svých vojáků, bavícího se s nimi v táboře na zapřenou v předvečer rozhodné bitvy jako rovný s rovnými; přitom plného sebevlády a kázně, smyslu pro povinnost a čest, modlícího se pokorně k „bohu bitev“. Ale to jest ovšem pro nás uzavřená minulost: středověk.

V poslední době pokusil se o to *Claudel* ve svém *Odpočinku* sedmého dne, ale tam jde o císaře čínského, o Východ, jehož tradici našel a poznal básník zblízka na místě a přepsal ve svou báseň.

Ale jako krev z krve naší a kost z kostí našich stvořiti ji, o to jde nyní.

To jest úkol nad úkoly. A příkaz nutnosti nejen básnické: i politické.

* * *

Svoboda řeckého ducha. — O svobodě řeckého ducha uměleckého nedovedeme si učinit dnes ani náležité představy. Představ si jen živě a uvaž, že Aristofanes prostřed nejstrašnější války peloponneské parodoval ji a travestoval ji jako opičí divadélko, jako pitvornou a malichernou posunčinu lidské hlouposti! Zeptej se sám sebe, bylo-li by to možné v dnešní Evropě, aby za světové války někdo v Německu nebo ve Francii měl takový poměr k ní a ztělesnil jej v uměleckém díle, notabene v uměleckém díle určeném živému, skutečnému divadlu přítomnosti!

Tomu říkám svoboda duše tvůrčí. Před tím smekám.

To předpokládá *všeobecné* vědomí, *veřejné* a *obecné* vědomí o tom, že tvorba jest něco vladařského, co má právo vzíti si za

podnož celý život, i život celonárodní i smrt celonárodní. To předpokládá přesvědčení hodné ne lidí, nýbrž bohů, že v ní není, nemůže býti nic nízkého a sprostého: že vylije-li se na ně, prosvítí a přepodstatní i bláto a rmut louže v olympský nektar a ambrosii a oblázky na cestě v zlato a drahé kamení.

* * *

O našem dnešním husitství. — Není větší lži nad ně.

V širokém dnešku nežije ani tuchy toho, oč tenkrát šlo. A tak vybíhá dnes všecko, co se dotýká této velké doby, v planost, pustou a prázdnou theatrálnost, jalovou frázi a zvětralý, vyšumělý lepenkový postoj, v dekorační chochol a lež — v tlach nesnesitelný prostě tomu, kdo má smysl vnitřní čistotnosti a slušnosti.

Šlo tenkrát o něco, čemu dnešek rozumí jen ve svých nejvzácnějších výjimkách: o *svobodu duše člověkovy*, o *náboženskou tvorbu duše člověkovy*, která se může dítí jen na vnitřní svobodě a z vnitřní svobody. Vznikal tehdy v Čechách člověk cele vnitřně pravdivý v poměru ke svému Bohu i ke svému bližnímu. Budovala se říše vnitřní svobody: říše vnitřní síly a kázně, říše pravdy a lásky jako zákona a řádu obecného.

Síla *nebyla* tenkrát rozmáchlá do vzduchu, tlachavá, velkhubá: sváděla se do hlubin, ke kořenům; byla jadrná a sporá slovem i gestem. Pravá síla nikdy není rozmáchlá; a vyšumělá jest jen síla *bývalá*: vylitá, zmařená, zvětralá.

Jak jsme dnes vzdáleni husitství, nevidíš nikde jasněji než v umění. Co dovedlo zachytiti z tohoto *vnitřního* dramatu moderní umění české, výtvarné i slovesné? Nic nebo skoro nic; povrch, konvenční posun, který hodí se i ke každému jinému vzruchu a vznětu. Naše malířství husitské, naše plastika husitská jest ve svém celku bědná; ale ani slovesné umění není o mnoho lepší. Ani ono nedovedlo sestoupiti do těch hlubin, kde se *přerouje* duše lidská. A tak chceš-li cítiti opravdu dech těchto velikých dob, dech bouřkové krásy, bouřkového zdraví, musíš čisti staré theolo-

gické traktáty, staré kancionály, staré kroniky: tam ještě ulpěl—odtamtud cítíš vanutí těch perutí, kterým nerozumí, jichž nedovede pochopiti bezkřídla doba. Všecko, co dovede, jest jen: vylhávati nepoučené nadšení a padělati žár, který studí a zebe svou proľhaností.

Jediný Smetana a sem tam někde ještě Aleš v kresbě takového kněze nebo hejtmana husitského dovedli se vmysliti, vcítiti, vetvořiti v tuto výheň duchovou. Zvláště Smetana: neboť byl z téhož těsta nebo lépe: z téhož *bronzu*. Jeho duše měla stejný žár radostné tvůrčí svobody: byla cele ohňová, bez pochybností — jistota a víra sama.

* * *

Náboženství radostné. — Kdyby nebylo třeba v životě radosti, nebylo by třeba ani náboženství; neboť všecko ostatní mohou ti dáti a dávají ti poesie, umění, filosofie, věda.

Pravé náboženství dává radost, činí člověka radostným proto, že dává poměr k absolutnu, víc: *jistotu* absolutna. Jest vnitřní *osa* a poslední *jednotlivelka* života. Posvěcuje jej celý, a právě v jeho funkcích zdánlivě všedních, malých, triviálních. Posvěcuje i úkony fyziologické; posvěcuje především smysly. Na *tělo* člověko učí zírati jako na chrám boží — jediný, pravý důstojný chrám Ducha; učí je ctíti, učí je milovati.

Kristus o těle svém a vůbec o těle lidském mluví vždycky s úctou jako o chrámu božím. Jemu nebylo kamenného chrámu — byly jen tyto chrámy živé, pohybující se, rostoucí.

Ani askéze indická není myšlena z neúcty k tělu nebo z opovržení jím; naopak: ctí je jako nástroj života duchového, o jehož největší nosnost a přesnost usiluje.

S názvem *Der Geist der Tschechen* vydal Rudolf Pannwitz nákladem vídeňského týdeníku Der Friede své sebrané a doplněné úvahy o naší tvorbě literární, umělecké, náboženské i politicky kulturní v minulosti i v přítomnosti, úvahy tištěné v onom listě ještě za války, kdy Vídeň jako celek spojovala s představou Čecha jen city nejjedovatějšího záští a nejvražednější zloby. V té době psal Pannwitz již o naší duši národní a její tvorbě s nejjistší, nejlidštější sympatií, s pravou osvícenou láskou filosofova a básníka, který žije jinými city, než jest krátkozraký řev rozvášnělé ulice nebo zbabělý poplach nepoučených novin. Ale kniha Pannwitzova má vyšší ještě hodnotu, než jest tato časová a nahodilá cena hrdé, nezávislé a nebojácné spravedlnosti: má i velikou hodnotu ryze vnitřní, hodnotu dramaticky myšlenkovou. Nazval bych Ducha Čechů nejlepším zrcadlem nastaveným národní duši naší, které máme; a četbu jeho i zamyšlení se nad ním doporučil bych co nejnaléhavěji všem z nás, kdož touží viděti dále, než kam vrhá kalný okruh svého prchavého světla dnešek.

Kdo jest Pannwitz? Nevím, má-li jméno jeho v Německu již váhu odpovídající jeho vnitřní hodnotě. Ale nemá-li jí posud dnes, bude ji míti nesporně a nevyhnutelně zítra — ani veliká země a veliký národ nemohou míti mnoho duchů rázu a velikosti Pannwitzovy. Pannwitz vyšel z Nietzscheho: z něho má svou národní i filosofickou bezpředsudečnost, z něho vášnivou lásku k síle a čistotě tvůrčí mimo logická schemata, z něho svůj kos-